

CHRISTIAN IV

1577-1588-1648

CHRISTIAN DEN FJERDE 1588-1648

født 1577 - kronet 1596 gift 1597 med Anna Katrine af Brandenburg med hvem han fik seks børn. Efter Anna Katrines død blev det, den kun 17 årige Kirsten Munk som Christian fik som sin udkårne. Den 31. december 1615 blev Christians frieri endelig indfriet, og Kirsten Munk blev nu Christians "ægte staldbroder". I årene 1618-1629 fik de 12 børn kun et af dem anderkendte han ikke fadderskabet til, en pige, som han kaldte Kramsfuglen. Det var den tyske greve Otto Ludwig v. Salm rhingreven kaldet, som muligvis havde denne ære. Hoffolk havde bemærket at "greven temmelig ofte" sås med dronningen. At Christian fik "Gyldenløver" udenfor ægteskab, talte ikke. Samme ret havde en dronning ikke. Christian var en omsorgsfuld fader, der nøje fulgte de mange børns opvækst.

Da Christian tiltrådte som konge, var dobbeltmonarkiet Danmark-Norge den folkerigeste nation i Norden, og den rigeste. Hans rige bestod af Norge, Skåne, Halland Blekinge, han var hertug i Sønderjylland. Danmark havde også store landområder i Bremen og Verden, Forpommeren, Ösel ved Estland og Gotland. Al handel fra Island og Grønland var hans. Han ejede halvdelen af al jord i Danmark, og havde stor del i resten. Øresundstolden, gav Christians enorme indtægter. Økonomisk kunne han sammelignes med en kurfyrste i Tyskland.

Da Christian i 1648 lukkede sit ene øje på sit elskede Rosenborg, var landet i den dybeste armod. Torstenssonkrigene i 1644 endte med Jyllands erobring. En stor svensk flåde var d. 1. juni afsejlet fra Stockholm for at bringe de svenske tropper over bæltet til Sjælland. Denne flåde mødte Christian ombord på Trefoldigheden. Det lykkedes ikke den svenske flåde at nå sit forehavende. Slaget på Kolberger Heide, hvor Christian mister det ene øje, er kendt af alle, Jylland skulle løskøbes. For at skaffe penge måtte der lånes, kongens krone spir, og septer blev, blandt, mange andre personlige ejendele, pantsat i Hamburg til den umådeligt rige Marselis familie, som Christian tidligere havde gjort forretninger med.

Ved freden i Brömsebro 13. august 1645 afstås Jamtland, Gotland og Ösel. Halland pantsattes for 25 år, eller for stedse om man var uenig om pantet.

En af årsagerne til, at netop Christian er en af de mest elskede konger, er vel hans ry som sømand, krigerkonge, samt alle de smukke bygninger, vi fik. Så når vi hører nogen sige "det har Christian bygget" ER DET RIGTIGT, men han gjorde det som bygherre. Iøvrigt mener jeg det er på tide han bliver æresmedlem af dansk murerlaug.

Af bygninger kan nævnes, Rosenborg, Koldinghus slot, Børsen. Rundetårn, en stor rundel kirke omtrent ved nyboder. blev

aldrig fuldført. Adskillige byer blev grundlagt, eller udbygget, Glücksborg i Hertugdømmerne, Christinia, Christianstad samt Kristianopel i Blekinge, ved grænsen til Sverige. Han ombyggede Frederiksborg Slot i Hillerød til den størrelse vi kender i dag. Kronborg i Helsingør blev ombygget og det store tårn rejst. Københavns befæstning med udvidelsen af voldene fra Gothersgade til det gamle Grønlands Plads ved Nyboder. Der blev anlagt en stor jordvoldsfæstning, hvor Kastellet ligger. Omtrent ved Fredericia blev et større fæstningsværk igangsat.

Hvor kom pengene fra til driften af stat og bygningsværker. Der var indtægterne fra Krongodset, som omfattede alle skove og kyster samt godt halvdelen af jord i Danmark. Indtægter fra Hertugdømmerne, Norge, Island, Grønland og Færøerne. Men den mest indbringende var Ø.T. Øresundstolden, indtil 1596 havde skibe betalt for passage af skibet, men dette år indførtes tillige, en told af LASTEN, og nu gik det rigtig godt. Men denne told blev forhadet af andre nationer. Sverige led under den, og de mange krige mod Sverige havde også denne som en af grundene. I disse krige blev Holland skiftevis ven- og modstander.

Penge dengang og nu. Alene ud fra det store vareudbud vi har i dag, lader en retfærdig sammenligning med priser sig ikke gøre. Købekraften i dag er alt for stor. At arbejdsløn først i midten af 1850'erne oversteg prisen for materialer taler for sig selv. Vi betaler langt mindre for en mængde varer i dag end dengang.

I året 1608 blev der i Rentekammeret udarbejdet en række regnskaber fra de forrige år, følgende tal blev noteret.;

Nettoindtægten af danske og norske lens "faste" indtægter 183.613 rigsdaler samt af "uvisse" indtægter 44.000 rdl. Øresundstolden 141.864 rdl. almindelig told og accise 59.030 rdl. Byskatterne udgjorde 2.275 rdl. den samlede ordinære indtægt er altså opgjort til 430.782 rdl.

Af dette beløb var kongen forpligtet til at afholde rigets ordinære udgifter. De vigtigste var hofhusholdningen samt løn til forskellige embedsmænd og til flåden, Holmen, Tøjhuset samt til slotte og fæstningers vedligeholdelse.

Bruttoudgiften ser således ud.

I oversigten fra 1608 er følgende poster nævnt. Hoffet og centraladministrationen beløb sig til 100.000 rdl. Holmen og flåden 60.000 rdl. 12.000 rdl. til byggearbejder. Et lignende beløb altså 12.000 rdl. til Kronborgs garnison. Der blev brugt 6000 rdl. på fremmede gesanders ophold, de samlede udgifter er. 217.891 rdl. der var således et overskud på 212.891 rdl. Der er dog i regnskaberne indført bemærkninger om en række betydelige udgifter hvis omfang man ikke kendte. Disse udgifter var bl.a. byggearbejder på Kronborg samt andetsteds. Skibsbygningen på Holmen samt udgifter til skøts og

ammunition- og endelig, kongefamiliens garderobe. Fra hertugdømmerne kom 52.200 Rdl. Dette blev til 15.700 Rdl. netto indtægt, når udgifterne var betalt. I 1620 opgjordes Christians kapital til ikke mindre end 1. Million Rdl. Denne enorme sum var, for størstedelen udlånt til danske adelsmænd, til en årlig rente af 5-6%, alene renteindtægten var 50-60.000 Rdl. Kong Christian havde intet behov for at låne penge, først efter kejserkrigens afslutning i 1629 og med svenskekrigene i 1644 blev dette nødvendigt "skatter" var det indtil 1625 kun bønderne der måtte betale. I byerne betalte håndværkere, og borgere intet. ud over accises.

Penge

Det var kongen der suverent havde retten til at "slå mønt". Mønterne skulle have en garanteret lødighed, sølvindhold. Her var der også en mulighed for en ekstra indtægt. Kongen kunne give ordre til at formindske sølvindholdet i møntere, hermed fik han en øjeblikkelig gevinst. Dem der måtte betale prisen for denne underlødige mønt, var håndværkere, og statens tjenere samt bybefolkningen. Denne fremgangsmåde var brugt i andre lande, man tog det ikke så nøje med småmøntens sølvværdi. Andre landes møntherrer gjorde det samme. Småmønt blev i riget. I hertugdømmerne havde man lubsk mønt. Denne havde en højere sølvværdi, end de i Danmark cirkulerende småmønt. I 1582 var man i Danmark gået fra Lübsk mønt til daler. .

Daleren var en meget eftertragtet sølvmønt, den skulle veje omtrent 30 gram fint sølv. De dalere som var i omløb var, for langt størsteparten, indtægter fra Øresundstolden. Daleren havde det modsat af småmønterne. I 1609 hæves den til 68 skilling dansk i 1619 til 98 skilling. Ved møntreformen af 4. maj 1625 til: 1 daler = 6 mark = 16 skilling
Der måtte betales opgæld for at veksle småmønt til species, i 1625, 8 skilling

Priser

I 1640 var prisen på et pund groft rugbrød fra 1-2 skilling. En snes æg kostede 8 skilling. En okse kostede 8-13 rdl. en ko 4-6 rdl.

Byggematerialer

Et tusind mursten kostede 7-8 rdl. Et skippund jern 11 rdl. og et skippund bly 22 rdl. En tønde tjære 4-5 rdl. en tønde salt det samme. Et læs brænde kostede 16 skilling.

.

Lønninger.

En styrmand fik godt 16 rdl. om måneden, en arbejdsmand (savskærer) fik 20 skilling om dagen en murer eller tømrer fik 32 skilling om dagen.

En murer skulle altså arbejde i 18 dage for at tjene til en ko.
 $32 \text{ skilling} \times 18 = 576 \text{ skilling}$, (1 daler = 6 mark = 16 (skilling))

Kong Christian den fjerdes valgsprog: REGNA FIRMAT PIETAS,
 fromhed styrker riget, forkortet RFP, i de seneste år af kongens
 tid omdøbt til RIGET FATTES PENGE.

Dette ordsprog gælder stadig for det danske rige den dag i dag.

Speciedaler H.55, vægt 29232 g.

Om Christian 4.møntpolitik er der skrevet meget. Holger Hede skriver ,I møntvæsenet afspejler sig Christian 4. rastløshed skønhedssans- og pengetrang. Han betragtede møntvæsenet som en indtægtskilde, man ikke alene turde udnytte, når der var krig og nød på færde.Hans bygninger og kostbare hofholdning blev bl.a. financeret ved den fortjeneste, der lå i at slå ringe mønt af de speciedalere,der navnlig gennem sundtolden tilflød landet.

16 skilling H.131 3.077 g. skilling H. 135 0.921 g.

Småmønt for almuen.

Litteratur:

Palle Lauring Christian den fjerdes riger og lande GB 1976
 Danmarks historie Politiken 1965

Nordisk Numismatisk Forenings medlemsblad 1939 maj nr.5
 Holger Hede Danmarks og Norges mønter D.N.F. 1978

Poul Thestrup
 Mark og skilling kroner og øre Pengeenheder priser og lønninger
 i Danmark i 350 år, Arkivernes informationsserie, Rigsarkivet
 1991

Poul Harris Marselis-Slægten, centrum-m Jylland Postens forlag
 1980

Glimt af dage i Christians liv.

Christian 4.har efterladt en meget stor korrespondance.

Et brev til den svenske kong Karl 9.under Kalmarkrigen 1611 viser at kongen kunne svare meget skarpt på breve. Denne anledning var,at krigslykken var med Christian,han havde erobret Kalmar.

Den svenske konge sender et harmdirrende brev til Christian, fra sin lejr ved Ryssby ,hvori han bebrejder den danske konge, uden årsag at havde brudt Stettinfreden.

Den svenske konge udfordrer Christian til en tvekamp. Dette fantastiske foreslag fremkaldte blot et groft uforskammet svar fra Christian.

Han opfordrer den alrende konge til hellere at søge sig en varm kakkellovn og en god læge som kunne sætte hans hoved i lave igen " Du skulle skamme dig, du gamle nar, at du giver således en ærlig herre an.hvilket du visselig af en gammel skøge lært haver, som med sig med skælden plejer at væge" som en sidste hån daterer Christian sit brev

"af Vort slot Kalmar".-der fik han den!

Ved en anden lejlighed er Christian blevet temmelig bedukket, hvilket var vanlig kost,men denne gang sker der noget lidt ud over det vanlige.

Kongen var på rejse til Norge sammen med Eske Brok som meget omhyggeligt førte sin dagbog. Han noterer en god rus med et kors, gik det særligt hårdt til. forøgedes antallet af tværstreger på korset

Eske Brok befinder sig sammen med andre rigsråder i Bergen hvor de havde pådømt retssager.Den følgende dag var alle gæster hos bispen i Bergen,og Brok må sætte tre tværstreger ved sit kors.

Men den 20. juli indtræffer en begivenhed, som må have været et af højdepunkterne i officielt druk for rigets øverste mænd.

Anledningen var den, at kongen og rigsråderne først havde været gæster hos borgmester og råd på rådhuset,et enkelt kors, men samme aften var selsskabet indbudt af Norges statholder Jørgen Friis og af Mogens Gøye, der bar tilnavnet " den lystige".her måtte selv FIRE tværstreger ikke være nok til at afspejle aftenens lystigheder, han tilføjede på latin;

"libera nos domine"

VORHERRE BEVARES.

Christian yndede brætspil, lige meget hvor han kom på sine slotte, var der rig lejlighed til denne adspredelse, der spilles altid om penge, ofte om store beløb. Et tab på 1925 rigsdaler som Christian d. 7. marts 1608 måtte notere sig, var ganske vist ud over det sædvanlige, men at nogle hundrede rigsdaler blev tabt, eller vundet, var ingen sjældenhed.

Altid på rejse rundt i hans riger og lande.

Kongen var en glimrende rytter, og på sine ustandselige rejser riget rundt blev der god brug for denne færdighed. Et ugeprogram kunne foregå således.

Christian havde spillet brætspil på Rosenberg, og var, temmelig "træt" blevet båret til sovegemakket i sin stol.

Ved 5 tiden næste morgen red kongen mod Hillerød, hvortil han ankom om formiddagen. Herfra gik turen til Kronborg. Her var kommandanten stadig med spillet, og det blev sent inden man gik til ro.

Næste morgen overfart til Helsingborg, herfra til Lund. Dagen efter over falsterbro til Køge, herfra over Falster og Lolland til Sønderborg. Rejsen ender i Koldinghus- alene dette program kræver en temmelig god fysik.

Til Norge rejste han 30 gange, han var utrolig virksom, myreflittig, af al magt søgte han

RIGETS VEL!!

jerry meyer 12.1.2000

